

**ETIČKI KODEKS
ISTRAŽIVANJA SA DJECOM I O DJECI
U BOSNI I HERCEGOVINI**

DRUGO, REVIDIRANO IZDANJE

Sarajevo, 2025.

Projekat implementira

World Vision BH Fondacija
Bulevar Ivice Osima 9
71000 Sarajevo, BiH

Partner u realizaciji

Udruženje Naša djeca
Behdžeta Mutevelića 73
71000 Sarajevo, BiH

Pridruženi partner

Finansira
Evropska unija

Naziv publikacije: Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini
Projekat: Povezivanje tačaka 2.0 – Unapređenje učešća djece u donošenju odluka za poboljšanje prava djeteta i demokratije u BiH
Autor: prof.dr Elmedin Muratbegović, Univerzitet u Sarajevu

Ova publikacija je finansirana od strane Evropske Unije. Za njen sadržaj isključivu odgovornost snosi World Vision BH Fondacija i Udruženje Naša djeca Sarajevo i on ne odražava nužno stavove Evropske Unije

PREDGOVOR DRUGOM, REVIDIRANOM IZDANJU

U vremenu kada se sve više pažnje posvećuje pravima djece i njihovoj zaštiti, posebno u kontekstu naučno-istraživačkog rada, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine prepoznaje važnost postojanja jasnih, sveobuhvatnih i primjenjivih etičkih standarda. Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini, čije drugo, revidirano izdanje imate pred sobom, predstavlja temeljni dokument koji osigurava da se istraživanja koja uključuju djecu provode u skladu s najvišim etičkim i pravnim principima.

Ova dopunjena i unaprijeđena verzija Kodeksa je nastala uz obimne konsultacije sa predstavnicima relevantnih institucija, akademskom zajednicom, predstavnicima organizacija civilnog društva i – što je posebno važno – djecom i mladima, tokom implementacije projekta „Povezivanje tačaka 2.0 – Unapređenje učešća djece u donošenju odluka za poboljšanje prava djeteta i demokratije u BiH“, koji finansira Evropska unija, a implementiraju World Vision BH Fondacija i Udruženje „Naša djeca“ Sarajevo, u saradnji sa Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH.

Revidirani Kodeks ne samo da preciznije definiše uloge i odgovornosti istraživača, roditelja/staratelja i institucija, već uvodi i inovativne pristupe u zaštiti djece, uključujući i aneks sa dječijom verzijom Kodeksa – dokumentom koji su kreirala sama djeca. Time se dodatno osnažuje njihova uloga kao aktivnih učesnika u istraživačkom procesu.

Svrha ovog Kodeksa je da osigura da se istraživanja sa djecom i o djeci provode na način koji poštuje njihovo dostojanstvo, prava i dobrobit, te da se u svakom trenutku vodi računa o najboljem interesu djeteta. Njegova primjena zahtijeva aktivnu i odgovornu uključenost svih aktera – od istraživača, preko nadležnih institucija, organizacija civilnog društva, roditelja i, naravno, same djece.

Samo zajedničkim djelovanjem možemo osigurati da istraživanja doprinose razvoju znanja i praksi koje unapređuju položaj djece u društvu, a da pri tome ne narušavaju njihova prava, sigurnost i integritet. Ovaj Kodeks je naš zajednički alat i obaveza u tom procesu.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH će, u skladu sa svojom nadležnošću, osigurati njegovu dostupnost svim relevantnim akterima putem digitalne platforme i javnih resursa. Vjerujemo da će ovaj Kodeks doprinijeti stvaranju sigurnijeg, pravednijeg i etički odgovornijeg okruženja za istraživanja sa djecom i o djeci u našoj zemlji.

U ime Ministarstva, zahvaljujem svim pojedincima i institucijama koji su doprinijeli ovom važnom procesu.

Kemo Sarač

Pomoćnik ministra za ljudska prava i izbjeglice

S A D R Ź A J

UVOD.....	5
DIO I - OPĆE ODREDBE.....	6
1.1. Osnovna pitanja i primjena Etičkog kodeksa.....	6
1.2. Definisanje statusa djeteta, roditelja/staratelja i istraživača.....	6
1.3. Primjena etičkih principa.....	8
DIO II - PROVOĐENJE ISTRAŽIVANJA	10
2.1 Pretpostavke za provođenje istraživanja.....	10
2.2 Istraživanje (sa djecom i o djeci)	13
DIO III – OSTALA PITANJA I JAVNOST ETIČKOG KODEKSA.....	15
3.1. Dostupnost podataka iz istraživanja.....	15
3.2. Korištenje podataka proisteklih iz istraživanja	16
3.3. Zaštita ličnih podataka u kontekstu primjene Etičkog kodeksa.....	16
3.4. Objava Etičkog kodeksa	16
3.5. Odnos sa ostalim strukovnim Etičkim kodeksima u Bosni i Hercegovini.....	16
Literatura.....	17

UVOD

Stalna potreba za istraživanjem novog, s jedne strane, te imperativ za zaštitu djeteta od bilo koje vrste zloupotrebe, s druge strane, razlozi su zbog kojih je neophodno razviti deontologijske etičke standarde istraživanja koja se odnose na djecu uopće. Temelj za donošenje ovog Kodeksa jest Konvencija UN-a o pravima djeteta (1989.). No, velik broj drugih međunarodnih dokumenata i preporuka Ujedinjenih naroda, Vijeća Evrope i Evropske unije nadahnuo je pojedina rješenja i odredio standarde koje Kodeks slijedi. U okviru ovog Etičkog kodeksa, praktično se direktno primjenjuju standardi utvrđeni u okviru Ustava Bosne i Hercegovine, člana II) Ljudska prava i osnovne slobode, a koji su utemeljeni na međunarodnim standardima za zaštitu djece utvrđenih, prije svega, UN Konvencijom o pravima djeteta (iz 1989.), ali i drugim UN i evropskim konvencijama i protokolima koje je ratifikovala Bosna i Hercegovina, a koje se odnose na zaštitu i prava djece.

Polazimo od toga da je Ustavom Bosne i Hercegovine, u okviru člana II) Ljudska prava i osnovne slobode, u tački 3.f.), posebno istaknuto poštivanje prava na privatni porodični život, te dom i prepisku zakona, da na osnovu navedenog, bilo koja aktivnost koja uključuje dijete i njegovu porodicu mora uključivati utvrđene međunarodne i domaće standarde u pogledu zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda djece. Etički kodeks uzima u obzir i različite zakonske propise u Bosni i Hercegovini, čije se norme tiču pravnog subjektiviteta djece, kao kategorije uzorka istraživanja. Ovdje se prvenstveno misli na zakone kojima se uređuje pitanje zaštite i prikupljanja podataka, kao i pitanje pristupa informacijama: Zakon o slobodi pristupa informacijama BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 28/00, 45/06, 102/09, 62/11, 100/13); Zakon o slobodi pristupa informacijama FBiH („Službene novine FBiH“, br. 32/01 i 48/11); Zakon o slobodom pristupu informacijama od javnog značaja RS („Službeni glasnik RS“, br. 20/01, 120/04, 54/07, 104/09, 36/10 i 105/21); Zakon o zaštiti ličnih podataka BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 32/01, 49/06, 76/11, 89/11, 12/25); Zakon o zaštiti tajnih podataka BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 54/05, 12/09); Zakon o statistici BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 57/02, 26/04 i 42/04); Zakon o statistici FBiH („Službene novine FBiH“, br. 63/03 i 9/09); Zakon o statistici RS („Službeni glasnik RS“, br. 85/03). U pogledu potrebe uključivanja podataka iz određenih oblasti koje se odnose na djecu i dječija prava, potrebno je uzeti u obzir i zakone koji regulišu pitanja zaštite djece (socijalna, zdravstvena, obrazovna i dr.), vidi Aneks 1.

Ovako koncipiran kodeks etičkih principa i normi zasigurno će predstavljati integralni dokument za sve pojedince i institucije koje se neposredno bave istraživanjima u koja su, na bilo koji način, uključena djeca. Etički kodeks polazi od osnovnog principa "najboljeg interesa djeteta" (Konvencija o pravima djeteta, član 3.), njegove dobrobiti, odnosno onoga što je najbolje za dijete, njegovu porodicu, a samim tim i cjelokupnu društvenu zajednicu. Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini sadrži sljedeće dijelove.

DIO I - OPĆE ODREDBE

1.1. Osnovna pitanja i primjena Etičkog kodeksa

- (1) Etičkim kodeksom se uređuju prava i obaveze, te odgovornosti istraživača.
- (2) U skladu sa odredbama UN Konvencije o pravima djeteta, ovaj Etički kodeks se odnosi na osobe mlađe od 18 godina.
- (3) Etički kodeks se primjenjuje na sve vrste istraživanja u kojima su aktivni učesnici djeca, ili koja se odnose na djecu, u okviru:
 - a. obrazovnih ustanova,
 - b. sportskih klubova,
 - c. kulturno-umjetničkih društava
 - d. domova za djecu i sl...
- (4) Osnovna pitanja koja se uređuju ovim Kodeksom tiču se pitanja statusa djece učesnika kvantitativnih, kvalitativnih, intervencijskih i online istraživanja u području društvenih i humanističkih nauka – psihologije, sociologije, pedagogije, edukacijsko-rehabilitacijskih nauka, kriminologije, žurnalistike, socijalnih djelatnosti, sigurnosnih i odbrambenih nauka, prava, ekonomije, politologije, informacijsko-komunikacijske nauke, filozofije, filologije, antropologije, etnologije te interdisciplinarnih društvenih i interdisciplinarnih humanističkih nauka a koja na neposredan ili posredan način mogu uticati na integritet djeteta i njegov najbolji interes.
- (5) Etički kodeks štiti i unapređuje status djece u svim fazama njihova učestvovanja u istraživanju u pogledu obaveze poštovanja prava djeteta iz Konvencije o pravima djeteta te postupanja u slučaju kršenja tih prava.
- (6) Etički kodeks uzima u obzir i poštuje prava i dužnosti odraslih osoba odgovornih za dobrobit i zaštitu najboljeg interesa djeteta – roditelja/staratelja i stručnjaka u ustanovama koje se brinu o djeci (dječjim vrtićima, školama, domovima za djecu).
- (7) Etičkim kodeksom se regulišu i prava i dužnosti te odgovornosti istraživača sa saradnicima koji provode istraživanje ili u njemu na bilo koji način učestvuju, kao i prava i dužnosti roditelja/staratelja.
- (8) Prilikom istraživanja potrebno je poštovati dogovorene vrijednosti, načela i standarde kako bi se postigao zadovoljavajući nivo etičnosti.
- (9) Etički kodeks treba biti konsultovan u slučajevima primjene bilo kog zakona u BIH, odnosno bilo kojeg strukovnog kodeksa u slučajevima istraživanja koja se bave pitanjima koja su od interesa za djecu.
- (10) Etički kodeks treba poslužiti kao osnova za proširenje svih strukovnih kodeksa u skladu sa zahtjevima iz ovog Etičkog kodeksa.

1.2. Definisanje statusa djeteta, roditelja/staratelja i istraživača

- (1) Dijete u smislu ovog Etičkog kodeksa je osoba koja nije navršila 18 godina života.

- (2) Osnovno pitanje koje se uređuje ovim Etičkim kodeksom jeste status djece učesnika u različitim istraživanjima, koja na neposredan ili posredan način mogu uticati na integritet ličnosti djeteta.
- (3) Etički kodeks definiše primjenu zahtjeva iz UN Konvencije o pravima djeteta, te osiguranja odgovarajuće zaštite prava djeteta kao što su:
 - (a) pravo nediskriminacije djece (čl. 2.);
 - (b) zaštita najboljeg interesa djeteta (čl. 3.);
 - (c) pravo djeteta na izražavanje vlastitog mišljenja u stvarima koje ga se tiču, te njegovo uvažavanje u skladu s dobi i zrelosti djeteta (čl. 12.);
 - (d) pravo na slobodu izražavanja (čl. 13.);
 - (e) pravo na slobodu misli i savjesti (čl. 14.);
 - (f) pravo na zaštitu privatnosti, prepiske, ugleda i časti (čl. 16.);
 - (g) pravo na pristup obavijestima i materijalima radi promocije djetetove dobrobiti i zdravlja (čl.17.),
- (4) Status djeteta se utvrđuje:
 - (a) poštujući pravo djeteta na pristanak na učestvovanje u istraživanju, pravo na iznošenje svojih mišljenja i stavova u istraživanju pravo na evaluaciju istraživanja i pravo na odustajanje u bilo kojem trenutku od učestvovanja u istraživanju osiguravajući čuvanje identiteta djeteta, njegove porodice i skupine kojoj pripada.
 - (b) osiguravajući anonimnost učestvovanja u istraživanju, povjerljivost i tajnost prikupljenih podataka.
 - (c) poštujući dob i zrelost djeteta kao kriteriji za učestvovanje u istraživanju, odnosno za davanje informiranog pristanka na učestvovanje u istraživanju.
 - (d) zaštitom dobrobiti i osnaživanjem djeteta u svim fazama istraživanja te osiguravanje psihosocijalne podrške djeci kojoj učestvovanje u istraživanju izazove neugodne osjećaje poput nemira, nelagode, zabrinutosti, tjeskobe, straha i boli, kao i djeci za koju se tokom istraživanja dobiju neočekivana saznanja da im je ugrožena dobrobit izvan samog konteksta istraživanja.
 - (e) zaštitom posebno ranjivih skupina djece.
 - (f) preciziranjem uslova za omogućavanje uvida u rezultate istraživanja ako se radi o studiji slučaja ili informiranje o rezultatima istraživanja ako se rezultati analiziraju na nivou grupe.
- (5) Status istraživača i njihovih saradnika je Etičkim kodeksom preciziran na način da su definisane:
 - (a) njihova prava i obaveze.
 - (b) njihova odgovornost za dobrobit djeteta.
 - (c) njihova odgovornost za nastalu štetu.
 - (d) načini saopštavanja rezultata istraživanja učesnicima istraživanja, roditeljima/starateljima, stručnjacima u ustanovama u kojima je provedeno istraživanje te stručnoj i široj javnosti.
- (6) Etički kodeks definiše status roditelja/staratelja, s obzirom da se i na njih, kao učesnike procesa istraživanja, odnose standardi utvrđeni ovim kodeksom, tako da se opiše način:

- (a) informisanja roditelja/staratelja o istraživanju u koje se dijete planira uključiti.
- (b) traženja pristanka roditelja/staratelja na učestvovanje djeteta u istraživanju.
- (c) na koji se može privoliti roditelj/staratelj za učestvovanje djeteta u istraživanju u kojem je nužna upotreba ili/i obrada ličnih podataka.
- (d) obavješćavanje roditelja/staratelja o rezultatima istraživanja.

1.3. Primjena etičkih principa

- (1) Etički principi utvrđeni ovim Etičkim kodeksom su principi koje istraživači moraju usvojiti kao vlastite profesionalne principe i lični kriterij ponašanja.
- (2) Etički kodeks sadrži etička načela kojih se istraživači moraju pridržavati za vrijeme:
 - obavljanja pripreme za istraživanje;
 - obavljanja samog istraživanja;
 - nakon obavljenog istraživanja u fazi obrade podataka kao i
 - u fazi izrade izvještaja ili publikacija proizašlih iz istraživanja i sl.
- (3) Kao imperativ ostvarenja etičkih ideala kroz istraživanja o djeci i sa djecom, potrebno je diferencirati i u potpunosti poštovati sve principe koji su neophodni za zaštitu prava djeteta.

1.3.1. Princip poštivanja ljudskih prava, sloboda i dostojanstva lica

- (1) Istraživači, angažovani u istraživanju o djeci, moraju uvažavati dostojanstvo i ljudske vrijednost svih učesnika u istraživanju, posvećujući pažnju svim relevantnim izvorima koji mogu ugroziti prava djeteta.
- (2) Posebna pažnja se posvećuje poštivanju kulturalnih i individualnih različitosti među akterima istraživanja (dobna, spolna, rase, nacionalna, vjerska i socio-ekonomska razlika, kao i nejednakosti u razvoju, seksualnoj orijentaciji i spolnom identitetu ispitanika).
- (3) U istraživanjima je neophodno garantovati eliminaciju svih oblika predrasuda ili stereotipa unutar planiranih istraživanja.

1.3.2. Princip zaštite dobrobiti učesnika u istraživanju

- (1) Angažovani istraživači moraju biti svjesni odgovornosti koju imaju u vezi sa djecom, učesnicima u istraživanju i njihovim porodicama, što znači da moraju voditi računa da se ispitanici na bilo koji način, fizički ili psihički, ne ugroze, te da postupci istraživanja moraju biti prilagođeni dobi i zrelosti djeteta.
- (2) U svom nastupanju, istraživač permanentno mora štiti prava svih osoba s kojima kontaktira.
- (3) Etičke dileme ili probleme, nastale u samoj pripremi ili u toku istraživanja, istraživač rješava na odgovarajući način, osiguravši u najvišoj mjeri sve učesnike u istraživanju.
- (4) U planiranju istraživanja, istraživač treba predvidjeti eventualne negativne reakcije učesnika u istraživačkom postupku kao i načine kako će pružiti podršku ispitanicima ako se to dogodi.

- (5) Istraživač vodi računa da tokom istraživanja obezbijedi tjelesnu, emocionalnu i opću psihološku sigurnost djece.

1.3.3. Princip odgovornosti u slučajevima moralnih dilema

- (1) Svako istraživanje se provodi u skladu s relevantnim profesionalnim obavezama i standardima.
- (2) Istraživač vodi računa o naučnoj i stručnoj odgovornosti prema učesnicima istraživanja, kao i javnosti, te odgovornosti prema strukovnoj asocijaciji kojoj istraživanje pripada.
- (3) Pri istraživanju, istraživač sarađuje i savjetuje se sa ostalim stručnjacima i srodnim institucijama, kako bi se istraživanje što profesionalnije obavilo.
- (4) Istraživač je dužan savjetovati i upućivati ostale kolege na etičke standarde iz ovog Etičkog kodeksa, u pogledu postupanja i položaja učesnika u istraživanjima.
- (5) Pretpostavka za provođenje neposrednog istraživanja sa djecom jeste poznavanje psiholoških i tjelesnih razvojnih procesa. Prije istraživanja, u područjima izvan psihologije, istraživač je dužan savjetovati se sa stručnjacima koji se bave emocionalnim, kognitivnim, ponašajnim, tjelesnim i socijalnim aspektima ljudskog razvoja.
- (6) Istraživanja sa djecom kao učesnicima, provode se samo u situacijama kada se značajne spoznaje o dobrobiti djeteta ne mogu steći na drugi način.

1.3.4. Princip zaštite integriteta rezultata istraživanja i istraživača

- (1) Profesionalna angažovanost u istraživanju o djeci, iziskuje poštivanje određenih standarda koji su afirmativni i koji promovišu objektivnost, tačnost i istinitost u istraživačkom procesu, a utemeljeni su na utvrđenim naučnim i profesionalnim dostignućima.
- (2) Istraživači ne smiju primjenjivati:
 - a. metodološke postupke sumnjivog kvaliteta,
 - b. neprimjerene postupke analize i sinteze podataka,
 - c. neprofesionalne i naučno neutemeljene načine interpretacije podataka dobijenih istraživanjem.
- (3) Namjera istraživača mora biti jasna i objektivno moguća tokom cijelog istraživačkog postupka, a njihovi ciljevi moraju ostati javni i otvoreni, ostajući dosljedni u održanju obećanja datih ispitanicima na početku istraživanja.
- (4) Studenti kao i istraživači - početnici mogu obavljati istraživanja sa djecom isključivo pod vodstvom (mentorstvom) iskusnih istraživača (nastavnika ili drugih osoba sa istraživačkim iskustvom) i to mora biti navedeno u zahtjevu.

DIO II - PROVOĐENJE ISTRAŽIVANJA

2.1 Pretpostavke za provođenje istraživanja

- (1) Istraživanje se mora temeljiti na utvrđenim naučnim i profesionalnim dostignućima disciplina koje se bave djecom.
- (2) Pretpostavka za provođenje neposrednog istraživanja u kojem učestvuju djeca je poznavanje psiholoških i tjelesnih razvojnih procesa.
- (3) Istraživači koji u svom stručnom obrazovanju nisu stekli znanja o razvoju djeteta, u procesu planiranja i pripreme istraživanja, obavezni su se savjetovati sa stručnjacima za kognitivni, emocionalni i socijalni razvoj djeteta, i tu činjenicu navesti u zahtjevu za istraživanje.
- (4) Postupci istraživanja moraju biti prilagođeni dobi, sposobnostima i zrelosti djeteta.
- (5) Istraživači su obavezni pridržavati se odredaba ovog Etičkog kodeksa kao minimalnog standarda i u slučajevima kada se istraživanje s djecom ili o djeci provodi kao dio opsežnijeg međunarodnog istraživanja ili kao dio aktivnosti neke međunarodne organizacije.

2.1.1. Preliminarne pripreme istraživača - uslovi za istraživanje

- (1) Istraživanja s djecom, kao učesnicima u istraživanju, provode se samo u slučajevima kada se do planiranih spoznaja ne može doći na drugi način, a istraživanje ima za cilj doprinijeti znatno boljem naučnom razumijevanju istraživanih tema, te može doprinijeti konačnom postizanju rezultata koji mogu koristiti djeci.
- (2) Istraživački postupci, kao i cjelokupan metodološki instrumentarij, treba prilagoditi uzrastu djeteta.
- (3) Ambijent i cjelokupne okolnosti u kojima se odvija istraživanje, podrazumijevaju obezbjeđivanje tjelesne, emocionalne i uopće psihološke sigurnosti djece.
- (4) Istraživač poduzima sve razumne mjere kako bi izbjegao eventualne probleme mentalnog ili fizičkog ugrožavanja ispitanika, djeteta ili njegovih najbližih.
- (5) Kad se istraživanje provodi u ustanovama koje se brinu o djeci, istraživač je obavezan sarađivati sa stručnjacima u tim ustanovama kako bi istraživačke postupke prilagodio najboljem interesu djeteta, primijenio načelo najmanjeg remećenja redovitih aktivnosti djece i osigurao, ako se za to pokaže potreba, pružanje neposredne stručne podrške i pomoći djeci tokom i nakon istraživanja.
- (6) Istraživači koji u svoja istraživanja uključuju djecu s teškoćama, trebaju se pridržavati posebnih smjernica za planiranje i provedbu istraživanja u kojima učestvuju djeca s teškoćama.

2.1.2. Saglasnost za obavljanje istraživanja

- (1) Istraživač je dužan od nadležnih ministarstava/odjeljenja za obrazovanje entiteta ili kantona, odnosno Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine dobiti dozvolu za provođenje istraživanja (u daljem tekstu Nadležne institucije).

- (2) Istraživač podnosi Zahtjev za istraživanje instituciji iz prethodnog stava koristeći obrazac koji je izradila nadležna institucija u kojoj aplicira i koji se nalazi na web stranici te institucije.
- (3) Nadležne institucije iz stava (1) ovog člana dužne su formirati posebna Etička tijela za kontrolu ovog procesa.
- (4) Nadležna institucija ne može dati saglasnost za istraživanje bez prethodno pribavljenog pozitivnog mišljenja nadležnog Etičkog tijela.
- (5) Etička tijela formiraju se pri Nadležnim institucijama, bilo da se radi o: ministarstvima, zavodima, institutima, odjelima ili drugim pedagoškim institucijama u Bosni i Hercegovini.
- (6) Etička tijela su sastavljena od profesionalaca iz reda uposlenika nadležnih institucija uz mogućnost angažovanja stručnih saradnika za specifična istraživanja koje članovi zaposleni u nadležnim institucijama, tematski, nisu u stanju potpuno obuhvatiti.
- (7) Broj članova, sastav tijela te ostala prava i obaveze utvrđuju nadležne institucije, posebnim aktom.
- (8) Etičko tijelo može:
 - a. Dati pozitivno mišljenje,
 - b. Vratiti na dopunu i doradu,
 - c. Dati negativno mišljenje.

2.1.3. Izuzeci pri davanju saglasnosti za istraživanje

- (1) U slučajevima medicinskih istraživanja sa djecom koja se obavljaju u sklopu nastavnih procesa, istraživačkih ili naučnih projekata, istraživač je dužan, pored pozitivnog mišljenja etičkog tijela nadležne zdravstvene ustanove, pribaviti i pozitivno mišljenje Etičkog tijela nadležne institucije opisanog u prethodnom članu ovog Kodeksa.
- (2) Za svako multidisciplinarno istraživanje, Etičko tijelo procjenjuje kompetentnost istraživača za provođenje istraživanja.

2.1.4 Evidencija

Nadležne institucije vode evidenciju o podnesenim, odobrenim i odbijenim zahtjevima.

2.1.5 Preliminarna pitanja istraživačima

- (1) Etičko tijelo mora posvetiti posebnu pažnju sljedećim pitanjima:
 - (a) Da li planirani metodološki instrumentarij zadovoljava potrebe istraživanja i da li je prilagođen djeci?
 - (b) Da li će učesnici osjećati bilo kakvu vrstu nelagode u vezi sa pitanjima koje planirate postaviti?
 - (c) Da li je moguće svim učesnicima objasniti svrhu istraživanja?
 - (d) Koliko je, zaista, neophodno učešće djece u tom istraživanju?
 - (e) Može li se do traženih rezultata doći kroz istraživanje sa uzorkom odraslih osoba?

- (f) Da li je istraživačima razumljivo pitanje na koje traže odgovor?
 - (g) Da li je bilo kojim dijelom istraživanja, moguće zloupotrijebiti povjerenje ispitanika?
 - (h) Šta će poduzeti u slučajevima kada primijete emocionalne, tjelesne ili ponašajne reakcije na sadržaj istraživanja kod djeteta ispitanika?
 - (i) Da li će učesnici dobiti sve informacije na kraju istraživanja, kako bi se psihološki rasteretili?
 - (j) Da li to istraživanje može izazvati generalno negativan stav djece ili roditelja/staratelja, javnosti i sl.?
 - (k) Da li su isti postupak istraživanja testirali na nekom kontrolnom uzorku?
- (2) Nadležna institucija, u obrascu za izdavanje saglasnosti, utvrđuje obavezu istraživačima za podnošenje Izvještaja o provedenom istraživanju.

2.1.6 Saglasnost roditelja/staratelja

- (1) Nakon dobijanja saglasnosti Nadležne institucije, istraživač je dužan pribaviti dodatne saglasnosti za svako dijete koje namjerava uključiti u istraživanje.
- (2) Radi se o saglasnosti roditelja/staratelja i samom pristanku djeteta.
- (3) Dijete, odnosno njegov roditelj/ staratelj, daje svoj pristanak tek nakon što dobije informacije o:
 - a. samoj svrsi istraživanja
 - b. koristi od tog istraživanja,
 - c. mogućim rizicima,
 - d. vrsti i trajanju istraživanja,
 - e. metodama zaštite privatnosti učesnika i povjerljivosti podataka,
 - f. posljedicama koje istraživanje može izazvati po učesnike istraživanja,
 - g. dobrovoljnom pristajanju i odustajanju od istraživanja.
- (4) Obrazac za saglasnost roditelja/staratelja i pristanak djeteta, kreira Nadležna institucija.
- (5) Obrazac mora sadržavati i dio koji se odnosi na kratak opis istraživanja koje namjeravaju obaviti s djecom.
- (6) U slučaju zajedničke roditeljske/starateljske brige za dijete dovoljno je dobiti pristanak jednog roditelja/staratelja.
- (7) Validnim pristankom smatra se i roditeljeva/starateljeva e-poruka, SMS-poruka ili druga potvrdna radnja poslana osobi zaduženoj za organizaciju istraživanja u ustanovi u kojoj se istraživanje provodi.

2.1.7 Pristanak djeteta

- (1) Za dijete uzrasta do četrnaest (14) godina pismenu saglasnost prvo daje roditelj/staratelj.
- (2) Nakon dobijenog roditeljskog /starateljskog pristanka za djecu uzrasta do četrnaest (14) godina potrebno je zatražiti i pristanak djeteta.
- (3) Dijete svoj pristanak na učešće u istraživanju daje u pravilu pismeno na posebnom obrascu, opisanom u prethodnom članu ovog Kodeksa.

- (4) Ukoliko se radi o djeci uzrasta od navršenih četrnaest (14) do osamnaest (18) godina, dovoljna je saglasnost djeteta, uz obavezno dostavljanje pismene obavijesti roditelju/staratelju o sadržaju i cilju istraživanja.

2.1.8 Izuzeci u vezi saglasnosti za istraživanje

- (1) Kada je riječ o istraživanjima kojima se ispituje posebno osjetljiva tema ili u kojima se djeca izlažu visokim nivoima rizika i nelagode, Etičko tijelo u svom mišljenju može sugerisati Nadležnoj ustanovi koja to navodi u tekstu saglasnosti da je u tom istraživanju pristanak roditelja/staratelja potreban i za djecu stariju od četrnaest (14) godina.
- (2) U slučajevima djece s teškoćama u razvoju koja ne mogu samostalno formirati i izražavati stavove i mišljenja, neophodna je pismena saglasnost roditelja/staratelja i asistenta u nastavi.
- (3) Osobe koje daju pristanak za učešće u istraživanju mogu ga u svako doba, bez štetnih posljedica po njih, kao i bez posebnog obrazloženja, povući i odustati od daljeg istraživanja.
- (4) Za djecu koja su smještena u ustanovama socijalne zaštite, istraživač mora dobiti saglasnost nadležnog resornog entitetskog, odnosno kantonalnog ministarstva i odgovarajućeg odjela u Brčko Distriktu.
- (5) U istraživanjima koja ne osiguravaju punu anonimnost podataka i u kojima je nužna upotreba ili/i obrada ličnih podataka obavezna je saglasnost roditelja/staratelja za njihovu upotrebu, a nakon toga i pristanak djeteta. Pomenute saglasnosti, kako ona od roditelja/staratelja i kao i sam pristanak djeteta dobijaju se u okviru procesa prikupljanja saglasnosti.
- (6) Za istraživanja koja se provode kao sastavni dio redovnog odgojno-obrazovnog procesa u školi i ne izlaze izvan okvira djetetovih uobičajenih iskustava u odgojno-obrazovnim ustanovama u pravilu nije potrebno tražiti saglasnost roditelja /staratelja.
- (7) Pristanak nije potrebno tražiti ni za istraživanja koja se provode anonimno u prirodnim uslovima metodom opažanja i u kojima bilo kakav rizik za djecu nije ni na koji način povezan s istraživanjem.

2.2 Istraživanje (sa djecom i o djeci)

2.2.1. Postupak u toku istraživanja

- (1) Istraživač je, u toku istraživanja, dužan odgovoriti na sva pitanja koja imaju učesnici a vezano je za samu metodologiju istraživanja.
- (2) Primjena bilo kojeg instrumenta u istraživanju podrazumijeva prethodno detaljno objašnjenje njegove namjene i svrhe, te pristanak ispitanika.
- (3) Posebnu pažnju istraživač mora posvetiti situacijama u kojima može primjetiti:
 - (a) bilo kakve zdravstvene probleme ili probleme kognitivnog, emocionalnog, socijalnog i ponašajnog funkcionisanja djeteta, obavezan je o tome upoznati roditelja/staratelja djeteta, a zatim i odgovarajućeg stručnjaka, kako bi se djetetu blagovremeno obezbijedila neophodna pomoć.

- (b) da je postupak prikupljanja podataka na bilo koji način uznemirio ili povrijedio dijete i/ili njemu bliske osobe, mora poduzeti neposredne i/ili naknadne mjere radi umanjenja negativnih učinaka istraživanja, odnosno osigurati psihološko rasterećenje pružanjem psihosocijalne podrške i drugih oblika pomoći, zavisno od specifičnih potreba djeteta učesnika u istraživanju.
- (c) da ukoliko neposredne mjere kojima se nastoje umanjiti negativni učinci istraživanja ne daju rezultate, tj. ne otklone posljedice, istraživanje treba prekinuti.
- (d) da ukoliko u postupku prikupljanja podataka ili nakon završetka tog postupka istraživač dođe do neočekivanog saznanja da je ugrožena dobrobit djeteta učesnika u istraživanju ili da dijete učesnik u istraživanju ugrožava dobrobit druge osobe, obavezan je poduzeti mjere kojima će zaštititi dobrobit ugrožene osobe. Te mjere uključuju brižljivo osmišljeno saopštavanje neočekivanog saznanja djetetu učesniku u istraživanju i drugim relevantnim osobama te osiguravanje odgovarajuće stručne pomoći.

2.2.2. Postupak nakon obavljenog istraživanja

- (1) Neposredno nakon završetka postupka prikupljanja podataka istraživač je obavezan učesnicima u istraživanju razjasniti sve eventualne nejasnoće i nesporazume te odgovoriti na sva njihova pitanja.
- (2) Nakon završetka postupka prikupljanja podataka istraživač je obavezan pohraniti podatke tako da osigura njihovu tajnost.
- (3) Podatke koji nisu anonimni potrebno je u najkraćem roku pseudonimizirati kako bi se zaštitila privatnost učesnika, a lične podatke koji omogućavaju identifikaciju djece učesnika u istraživanju odmah uništiti.
- (4) Pohranjeni podaci, nezavisno od nivoa anonimnosti, čuvaju se samo onoliko dugo koliko je potrebno za svrhe u koje su prikupljeni ili u skladu s utvrđenim pravilima o reviziji, arhiviranju ili zadržavanju podataka. O tome je potrebno informisati učesnike u istraživanju.
- (5) Istraživač je dužan izvijestiti učesnike u istraživanju o rezultatima istog, na način koji je primjeren dobi i zrelosti učesnika.
- (6) Informisanje o rezultatima istraživanja se vrši u skladu sa naučnim načelima, pažljivo uzimajući u obzir potrebu objektivne, dobronamjerne i valjane procjene rezultata istraživanja.
- (7) Poželjno je da informisanje o rezultatima istraživanja bude provedeno tako da omogući i aktivnu participaciju djece, roditelja/staratelja i stručnih radnika.

2.2.3 Izvještaj o provedenom istraživanju i prateće publikacije

- (1) Istraživač je obavezan dostaviti Nadležnoj instituciji „Izvještaj o provedenom istraživanju“, napisan na jednom od jezika konstitutivnih naroda u Bosni i Hercegovini.
- (2) Pod pojmom „Izvještaj o provedenom istraživanju“ podrazumjeva se sam tekst Izvještaja, ali i sve vidove publikacija koje će proizaći iz navedenog istraživanja.

- (3) Izvještaj iz stava (1) podnosi se u pet (5) štampanih primjeraka Nadležnoj instituciji najkasnije trideset dana od dana završetka istraživanja.
- (4) Elektronsku formu (PDF formu) objavljene Publikacije proizašle iz istraživanja istraživači su dužni dostaviti najkasnije 30 dana od dana objavljivanja i to na elektronsku adresu Nadležne institucije.
- (5) Nadležne institucije, prosljeđuju elektronske verzije Publikacija (PDF format) na elektronsku adresu Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine.
- (6) Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH će na posebnoj elektronskoj platformi arhivirati sve publikacije proizašle iz istraživanja sa djecom ili o djeci u BiH, formiravši posebnu elektronsku biblioteku publikacija koje su nastale prema kriterijima ovog Etičkog kodeksa.
- (7) Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH će omogućiti na svojoj web stranici pristup elektronskoj arhivi dostavljenih publikacija, nastalih prema kriterijima ovog Etičkog kodeksa.

DIO III – OSTALA PITANJA I JAVNOST ETIČKOG KODEKSA

3.1. Dostupnost podataka iz istraživanja

- (1) Istraživači su dužni poduzeti sve mjere zaštite tajnosti podataka o djeci koja su učestvovala u istraživanju i njihovim izjavama.
- (2) Tajnost podataka se odnosi na činjenice koje upućuju na identitet djeteta.
- (3) U bilo kojem slučaju nije dozvoljeno otkrivati identitet učesnika u istraživanju, niti u neformalnom razgovoru, niti u službenim izvještajima o projektu, bilo pred stručnim, zainteresovanim ili nezainteresovanim osobama.
- (4) Nije dopušteno otkrivati identitet učesnika u istraživanju u pismenim, ali ni u usmenim izvještajima, kao ni u formalnim ili neformalnim raspravama pred drugim istraživačima, stručnim ili ostalim osobama.
- (5) Iznimno, ako u toku prikupljanja ili obrade podataka istraživač uoči teškoće ili probleme koji predstavljaju ozbiljan rizik za život, zdravlje i dobrobit djeteta ili druge osobe, obavezan je svoja zapažanja prenijeti stručnjacima za rješavanje problema te vrste radi osiguravanja neophodne pomoći djetetu.
- (6) Kad je to potrebno, istraživač će učesnike istraživanja prije nego što daju pristanak obavijestiti o mogućnosti da njihov identitet postane dostupan i drugim osobama, što se naročito odnosi na upoznavanje učesnika u istraživanju s mogućnošću dolaska do neočekivanih saznanja o životnoj ugroženosti i/ili ugroženosti individualne dobrobiti samog djeteta učesnika u istraživanju ili osobe koja je u bliskom odnosu s djetetom.

3.2. Korištenje podataka proisteklih iz istraživanja

- (1) Informacije proizašle iz istraživanja, koje su dostupne kroz izvještaje ili druge oblike publikacija nastalih na osnovu istraživanja provedenih po kriterijima i zahtjevima ovog Etičkog kodeksa, su slobodne za korištenje kao sekundarni podatak svim zainteresovanim istraživačima.
- (2) Prikrivanje rezultata istraživanja nije dopušteno. Iznimno, istraživač može učesnike u istraživanju upozoriti na to da se pojedini rezultati istraživanja ne mogu objaviti prije završetka cijelog postupka istraživanja, što je posebno opravdano u longitudinalnim i intervencijskim istraživanjima.

3.3. Zaštita ličnih podataka u kontekstu primjene Etičkog kodeksa

- (1) Zaštita ličnih podataka jedno je od središnjih pitanja naučno-istraživačke etike te jedno od temeljnih ljudskih prava. Kao takvo, usko je povezano s autonomijom i ljudskim dostojanstvom koje svi istraživači koji rade s djecom moraju poštovati.
- (2) Iako je određena obrada ličnih podataka pravno dopuštena, to ne znači nužno da je i etički opravdana.
- (3) Etički zahtjevi nadilaze pravne zahtjeve te traže viši nivo promišljanja o rizicima koji se mogu pojaviti u vezi s obradom ličnih podataka u naučnom istraživanju, a naročito u slučajevima gdje su u fokusu istraživanja djeca.
- (4) Voditelj obrade, odnosno voditelj istraživanja mora u svakom trenutku moći dokazati usklađenost s etičkim i pravnim zahtjevima zaštite ličnih podataka djeteta (načelo pouzdanosti), u okviru svakog istraživanja koje uključuje bilo kakvu obradu ličnih podataka bez obzira na metodu kojom se istraživač koristi.

3.4. Objava Etičkog kodeksa

- (1) Etički kodeks objavljuje se u Službenom glasniku Bosne i Hercegovine.
- (2) Etički kodeks je potrebno istaći na web stranici Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine i web stranicama Nadležnih institucija.

3.5. Odnos sa ostalim strukovnim Etičkim kodeksima u Bosni i Hercegovini

- (1) Odredbe ovog Etičkog kodeksa su osnova za usklađivanje ostalih strukovnih etičkih kodeksa koji se primjenjuju u Bosni i Hercegovini.
- (2) Etički kodeks respektuje odredbe strukovnih kodeksa različitih profesija u Bosni i Hercegovini, koristeći njihove stručne termine i procedure, koje se automatski smatraju i odredbama ovog Kodeksa.

Literatura

- Ajduković, M., Kolesarić, V. (2020). Etički kodeks istraživanja s djecom. Zagreb: Vijeće za djecu Vlade Republike Hrvatske.
- Bertram, T., Pascal, C., Lyndon, H., Formosinho, J., Gaywood, D., Gray, C., ... Whalley, M. (2024). EECERA ethical code for early childhood researchers. *European Early Childhood Education Research Journal*, 33(1), 4–18.
- Cowie, H., Huser, C., Myers, C. (2014). The use of participatory methods in researching the experiences of children and young people. *Croatian Journal of Education*: 16(2), 51-66.
- Ferdousi, N. (2015). Children as Research Subjects: The Ethical Issues. *Bangladesh Journal of Bioethics*, 6(1), 6–10.
- Helseth S, Slettebø Å. Research Involving Children: some ethical issues. *Nursing Ethics*. 2004;11(3):298-299.
- Hersh, M., Elley S. (2019). Expertise and strategies used by autistics to overcome barriers to participation. *Right and Participation*. Abstract book of 12th Autism_Europe International Congress (p. 42), France: Nice.
- Muratbegovic, E. & Šućur – Janjetović, V. (2013). Etički kodeks istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BIH.
- The British Psychological Society (2014). *Code of Human Research Ethics*. Leicester: The British Psychological Society.

ETIČKI KODEKS istraživanja sa djecom i o djeci u Bosni i Hercegovini

Verzija prilagođena djeci

Imam nešto
važno da ti kažem!

A šta to?

Da li znaš da je svako dijete u BiH
koje učestvuje u istraživanjima
zaštićeno posebnim Etičkim
kodeksom?

A ŠTA JE TO
ETIČKI KODEKS?

Etički kodeks je skup pravila
kojima se štite tvoji
lični podaci, tvoja prava
i uopšte tvoji interesi.

Kako to misliš, ne
razumijem ?

Odrasli ljudi su zajedno s djecom napisali
listu pravila kojima se štite tvoja prava i
tvoji lični podaci tokom cijelog procesa
istraživanja?

Aaaa, sad ima smisla.
Ekstra!

Bitno je da znaš da odrasli uvijek
moraju prilagoditi istraživanje
tebi i tvom uzrastu.

KONAČNO!

Svi oni koji budu željeli raditi
istraživanje s tobom morat će
proći određene kontrole.

Hm, zvuči zanimljivo.

Za sve ovo moraju pitati tebe,
tvoje roditelje / staratelje ali i
školu.

Čak i mene?

U svakom trenutku si slobodna
odustati, jer te niko ne može
prisiliti na nešto što ne želiš.

Ima smisla.

Naravno,
ovo se odnosi
na svu djecu.

DA, PREDIVNO!

U istraživanju vrijedi pravilo "dva
prsta" i uvijek možete pitati sve
što vam nije jasno.

Cool, kao na času.

I na kraju, istraživači su
vam dužni prikazati
sve rezultate do kojih su
došli kada završe istraživanje.

Jedva čekam da
čujem te
rezultate.

Hvala ti na saradnji.

Hvala ti,
MRAK !

